

δραματικός, καὶ δὲν εἰλικρινέστατα καὶ φίλικώτατα θὰ τὸν ἐσυμβουλεύαμεν—ἔστω καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς τριλογίας του, — νὰ ἔγκαταταλέψῃ τὸ εἰδός δριστικῶς, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν τὸν ἔκτιμομεν καὶ δὲν τὸν σεβόμεθα ὡς ἔργατην τῆς Ἰδεας. Ἀπεναντίας μάλιστα· αὐτὴ ἡ ἐπιμονή του εἰς τὸ νὰ γράψῃ περὶ τὴν κλίσιν του δράματα, μόνον καὶ μόνον διότι νομίζει ὅτι μὲ αὐτὸ θὰ ἔχει πρετερηθῇ ἡ Ἰδεα του καλλιτερα καὶ ἀποτελεσματικότερα, ἀποδειχνεῖ ἵστα ὅτι ἀγαπᾷ τόσον αὐτὴν τὴν Ἰδεαν, ώστε νὰ μὴν τὸν μέλη ἐν δι' ἀγάπην τῆς ἑλατώνεται;) καὶ ἀν δικού κάθε τόσον ἀπὸ κριτικοὺς καὶ ἀκρίτους τὸν ἀναβαλλόμενον.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

DR. KARL DIETERICH

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*

(Ἡ ἀρχὴ του στὸ περασμένο φύλλο).

Τὴ δεύτερη φάση τοῦ γλωσσικοῦ ἀγώνα σημείωσαν τὰ «Εἴδωλα», τοῦ Ἐψ. Ροΐδη. Οἱ συγγραφέας χωρὶς νὰ εἶναι ἐξ ἐπαγγέλματος γλωσσολόγος μπόρεσε νὰ κοιτάξῃ ἀπὸ ἓνα ὑψηλότερο γλωσσικοφιλοσοφικὸ σημεῖο τὸ ζύτημα, καὶ κατώρθωσε μὲ πλούσιους παραλληλισμοὺς ἀπὸ τὶς νέες Εὐρωπαϊκὲς γλώσσες νὰ ἀνατρέψῃ θαυμάσια τὶς κύριες προβλήψεις τῶν γραμματισμένων Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς μητρικῆς των γλώσσας, τὴ δῆθεν διαφορά της, βλάβη της, ἀνωμαλία καὶ φτώχια της. Τὸ βιβλίο του ἀντίθετα πρὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ψυχάρη, ἔχει καθαρὸ ἀντικειμενικοθεωρητικὸ χαρακτῆρα καὶ εἶναι ἡγραμμένο—φυσικὸ ἀπὸ πρακτικὸ λόγο—στὴ συνθηματικὴ καθαρεύουσα, τὴν ὁποῖα ὁ συγγραφέας ἐμμέσως πολεμάει.

Ἐνῷ δ Ψυχάρης καὶ δ Ροΐδης ἔκέτασαν τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ σὰν κάτι τι ἀπομονωμένο, καὶ ἴστονεαν πρὸ πάντων τὸ γραμματικοφιλολογικὸ μέρος τοῦ ζυτήματος, διὸ ἄλλοι ἔκέτασαν τὴ γλωσσικὴ ἀναμόρφωση ὑπὸ αἰσθητικὴ ἐποψὶ καὶ ἔτοι τὴν ἐφεραν σικάτερα στὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς

*) Δημοσιεύτηκε τὸν Οχτώβρη του 1905 στὸ γερμανικὸ περιοδικὸ Grenzboten.

ΜΙΜΙΚΟΣ. Ἄν ἔλεγα τὸ πρώτο, τὸ ἕδιο κάνει, δὲν ἔλεγα τὸ δέφτερο θᾶλεγκα ὑπερβολή. (Οἱ δυὸ ἄντροι χαιρετῶνται καὶ φέργουνται).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

Κλειούλα καὶ Ἀννούλα.

ΚΛΕΙΟΥΛΑ (Τρέχει σὰν ξανισμένη στὸ παράθυρο καὶ κοιτάζει στὸ δρέμο. Ἐξω σκοτάδις βαθὺ. Κρατεῖ σιωπὴ μακριά. Ἡ Ἀννούλα τὴν κοιτάζει ἀκίνητη. Σὰν δ ἥχος τῶν βημάτων τῶν ἀντρῶν σύστηκε, ἡ Κλειούλα ξαφνικὰ ἀφίνει· τὸ παράθυρο καὶ ρήγνυται στὸ λαμπὸ τῆς Ἀννούλας κλαίονται μὲ ἀναφυλλοτό). Ἀννούλα μου, ἀγαπημένη μου Ἀννούλα... νὰ ξέρης πόσο είμαι βασανισμένη.

ΑΝΝΟΥΛΑ. Οἱ μυρωδίες, οἱ μυρωδίες!

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

ΜΕΡΟΣ Β'.

· Η σκηνὴ παραστατεῖ τὸ γραφεῖο τοῦ Μιμίκου, πλούσια ἐπιπλωμένο, σὰν κάμαρα ὑποδοχῆς. Ἀναπαθητικὲς πολυθρόνες κ' ἔνα γραφεῖο μὲ καρπιά καὶ

δὲν τὴ θεωροῦν πλέον μὲ ζερὴ λογικὴ ὡς ἴστορικὴ ἀνάγκη ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ αἰσθημα ὡς ἀπαλτηστὴ τῆς ποιητικῆς φαντασίας.

Πρῶτα πρῶτα ἐτόνισαν ὑπὸ αὐτὴ τὴν ἐποψὶ τὸ ζύτημα—καὶ τοὺς ὄφειλεται γι' αὐτὸ τιμὴ—οἱ δυὸ πρῶτοι ἐλληνες αἰσθητικοὶ, Πίσκανθος Πολυλᾶς καὶ Κωστῆς Παλαμᾶς, ὁ δεύτερος μάλιστα γνωστὸς καὶ ὡς ὑπέροχος λυρικὸς ποιητής. Ο Πολυλᾶς, ὁ ἀπόστολος καὶ βιογράφος τοῦ πρώτου μεγάλου ποιητῆς Διονυσίου Σολωμοῦ καὶ μεταφραστὴς τοῦ «Ἀρλέτου», ἔγραψε τὶς σκέψεις του γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογικὴ γλῶσσα σ' ἔνα βιβλιαράκι τὸ 1892. Παραχάλλει τὴν ἀκαδημαϊκὴ ποίηση τοῦ Ραγκαβῆ, τὴς ὁποίας τὴν τεχνητὴ γλῶσσα θεωροῦσαν ὡς πρότυπο, μὲ τὴν ποίηση τοῦ Σολωμοῦ τὴ βραχαλέην ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς λαϊκῆς ποίησης καὶ ἡ πρώτη ἔχει τὴν ἕδια σχέση μὲ τὴν δεύτερη τὴν ὁποῖα ἔχει μεσαιωνικὴ ποίηση τῆς Ἰταλίας μὲ τὴ ποίηση τοῦ Δάντη. Καὶ εἰναι βέβαια τὸ ἕδιο ψυχολογικὸ φαινόμενο δταν δ Πολυλᾶς λέγει γιὰ τὸν νεοελληνας κλασικιστάς: «έμειναν τέκνα πιστὰ τῆς σχολαστικῆς παραδόσεως· ἡ θερμὴ λατρεία τοῦ θαυμασίου ὄργανισμοῦ τῆς ἀρχαίας, δὲ γεννήσεις τῆς ζῆλος νὰ προκύψουν τὸ ἔθνος μὲ γλῶσσαν φιλολογικήν, ἀντίπαλον τῶν νεωτέρων, τύπῳ εἰκαστικής καὶ πλέον φωτισμένης διάνοια, εἰς διάνοιαν τέκνα πιστὰ τῆς σχολαστικῆς παραδόσεως· ἡ θερμὴ λατρεία τοῦ θαυμασίου ὄργανισμοῦ τῆς ἀρχαίας, δὲ γεννήσεις τῆς ζῆλος νὰ προκύψουν...»

Ο Πολυλᾶς σὲν κορφιάτης ποῦ είναι, καθὼς καὶ τὸ μεγάλο πρότυπο τοῦ Σολωμοῦ στηρίζεται στὸν Ἰταλικὸ πολιτισμὸ, καὶ εἶναι παραδέσιν σύμπτωση ὅτι αὐτὸς δ πολιτισμὸς ποῦ χρειάστηκε τόσο ημιρρόδιο νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ λατινισμοῦ, ἔγινε τώρα ἐλευθερωτὴς τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας· ἐπειδὴ καθὼς ε' ἄλλο μέρος εἴπαμε δηλητὴ νέα φιλολογικὴ κίνηση τῆς Ἐλλαδας πηγάδει ἀπὸ τὴν Κερκυραϊκὴ κίνηση τ' ὅποια πάλιν ἔλθε κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν Ἱταλία.

Ως χαρακτηριστικές ἐμφανίσεις σ' αὐτὸ τὸν κύκλο τοῦ Ἰταλοελληνικοῦ πολιτισμοῦ ὄνομάζομε τὸν

βιβλία στὸ βάθος. Εἰκόνες ςτοὺς τοίχους. Ἀριστερὰ τὰ παράθυρα βλέπουνε στὸ δρόμο. Στὸ βάθος μὲ πόρτα καὶ δεξιὰ ἀλλὰ μιὰ, ποῦ συγκοινωνεῖ μὲ τὴν κάμαρα τοῦ ὑπονοῦ τῆς Κλειούλας.

ΣΚΗΝΗ Α'.

Μιμίκος, θάτερα Λενιώ καὶ Δέσπω.

ΜΙΜΙΚΟΣ (Κάθεται στὸ γραφεῖο του καὶ γράφει). Α. Μ. φράγκα 35, Δ. Ι. 80, Ἀνώνυμος 500, ἔβγε του ἀρτουνοῦ τοῦ ἀγώναρμοῦ... ψευτοδέξες δὲ γυρίζει... κ' ἔχει δίκιο, τι εἶναι δ παρᾶς μπροστὰ στὴ ζωὴ ποῦ δίνουνε ἀλλοι γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς πατρίδας;... Καὶ δημως εἰκεῖνος ποῦ δίνει παρὰ σημειώνεται μ' ἐπαίνους τὸνομά του... σοῦ λένε δ τάδε εἶναι μεγάλος πατριώτης, δομογενής, καὶ ἀξέσει νὰ τοῦ στήσουνε ἀδράντα... νὰ γράψουνε στὴν ιστορία μὲ χρυσὰ γράμματα τὸνομά του... Ἐνῷ ἔκεινον ποῦ σκοτώθηκε τόσο γενναῖα, ποῦ μὲ ἐνθουσιασμὸ, μὲ γαρὰ καὶ περηφάνεια ἔβαλε τὸ στῆθός του μπροστὰ στὴ λόγη τοῦ ὁχτροῦ... Τίποτα, θὰ χρεῖ τὸνομά του... οὔτε θὰ ἀναφερθῇ καὶ δὲν οἱ συμπολεμιστές του φερτούνε φοιτιστικά θὰ κατηγορηθῇ καὶ ἀφτὸς ἀδικία... Ἐτοι: εἶνα: δ παλιόκοσμος ἀφτός... Τροχὸς τῆς ἀδικίας... Αλαούλης 350, ἀπὸ

ημέλληνα Ἰταλὸ Νικόλαο Θωμαζαῖο, δ ὅποιος ιαβαίνοντας ὑπὸ δψη, καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν Ἐλλάδα ἔγραψε μιὰ σημαντικωτάτη μελέτη γιὰ τὴ στενότατη σχέση τῆς γλώσσας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τὸν Γεώργιο Καλασγούρο δ ὅποιος σὲ μιὰ μελέτη γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ «Ἀρλέτου» ἀπὸ τὸν Πολυλᾶ, σὲ ἰδιαίτερες πραγματείες καθὼς καὶ σὲ πολλὲς μεταφράσεις ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ ποίηση, ὑπεράσπισε τὴ γνώμη πῶς πραγματικὴ ἀκμὴ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας μπορεῖ νὰ ὑπέρεξῃ μένο μὲ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα εἶναι σεμνότατη ἀξειδεύηση.

Σχεδὸν τὴν ἕδια ἐποχὴ ποῦ δημοσιεύτηκε ἡ γλωσσικὴ μελέτη τοῦ Πολυλᾶ, δηλαδὴ στὴν ἀρχὴ τοῦ 1890οῦ ἑτούς πῆρε ἡ γλωσσικοαισθητικὴ κίνηση στὴν Ἀθήνα μιὰ γερὴ οὐθηση καὶ προαγωγὴ ἀπὸ τὴ κρητικὴ δράση τοῦ Ποιητῆ Παλαμᾶ. Ως ποιητὴς καὶ ὡς κριτικὸς μᾶς θυμίζει ἀρ' ἐνὸς τὴν Κορφιάτικη σχολὴ καὶ ἀρ' ἐπέρου τοὺς Γάλλους. Εδῶ ἔχομε νὰ κάμωμε μόνο μὲ τὴν κριτικὴ του δράσην καὶ μᾶς εἶναι πολὺ εὐχάριστο τὸ διτὶ δ Παλαμᾶς ἀρχῆς εἰς τὸν περασμένο χρόνο νὰ μαζεύῃ τὶς κριτικές του μελέτες ἀπὸ τὶς ὁποῖες μᾶς ἔδωκε τὸν πρώτο τόμο. Κ' ἔτοι ἔχομε μιὰ εἰκόνα τῆς αἰσθητικῆς του πρωτικότητας.

Εἶναι ὄχτι προγραμμάτες μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Τέχνης ἕδεα», οἱ δυοὶ τοῖς ἀναφέρονται ἐν μέρει σὲ ωρισμένες ποιητικὲς προσωπικότητες καὶ τὰ ἔργα των, ἐν μέρει δὲ εἶναι γενικὲς σκέψεις γιὰ τὴ φιλολογικὴ ἑξέλιξη τῆς νέας Ἐλλαδας. Ο Παλαμᾶς εἶναι βαθὺς ἀποροκαταληπτός παρατηρητής, κριτικὸς τοῦ δημοίου ἡ ὄξειτη τῆς σκέψης μετριάζεται πολὺ ἀπὸ τὴ λεπτότητα τοῦ ποιητικοῦ αἰσθημάτος· διν εἶναι ἀπιθετικὴ πολεμικὴ φύση ὡς ὁποῖα νὰ πολεμήσῃ τὸν ἀντίπαλο μὲ πάθος καὶ ἐνέργεια γιὰ ἔνα ἀνέκτικὸ καὶ ἀδυνατικότερο πολεμικὸ τὸν ἀντίπαλο μὲ τὴ μανία τῶν ἐπιθέσεων· εἶναι μαλλὸν ἀνθρωπὸς τῆς πέννας περὶ τοῦ ζωντανοῦ λόγου· πιὸ δημοσιογράφος παρὰ ρήτορας, καὶ ἐπιδρᾷ περισσότερος στὸν καθώς τοῦ πολιτικοῦ πολεμικοῦ αἰσθημάτος· διν εἶναι ἀπιθετικὴ πολεμικὴ φύση ὡς ὁποῖα πολεμάει τὸν ἀντίπαλο μὲ τὴν πνευματικὴν ἐλευθερωσην, τῆς πατρίδας του διν εἶναι μαλλὸν ἀποροκαταληπτός παρὰ ρήτορας, τοῦ διτὶ δ Παλαμᾶς ὑπόσχεται νὰ κάμη γιὰ τὴν Ἐλλαδα, τὸν Τίτου Μαγορεσού, ποῦ πρώτος αὐτὸς μὲ τὴ φωτεινότητα κριτική του καὶ ἀπιθετικὴ προσωπικότητά του ἐμόρφωσε μιὰ νέα πνευ

φιλολογικό κόσμο της Ελλάδας, όν και ἀποφεύγει σχεδὸν μὲ ἄγνωτα κάθε δημόσια ἐμφάνιση, καὶ μάλιστα οὔτε στὸ καφενεῖο μπορεῖ νὰ τὸν ὅμηρο κανεῖ, καὶ μόνο σπάνια βγαίνει ἀπὸ τὸ ὑπογό μελετητήριό του.

Γε' αὐτὸν δὲν εἶναι ἀπλῆ σύμπτωση τὸ ὅτι ὁ Παλαμᾶς ἀκριβῶς τὴν ἔλλειψην ἀθέρυθης καὶ σοβαρῆς μελέτης θεωρεῖ ὡς τὴν κυρία ἔλλειψη τῆς Ελληνικῆς φιλολογίας. «Δὲν τῆς λείπει τῆς λογοτεχνίας μης πνοή· καὶ ἡ πνοή αὐτὴ τὴν ἀγνούμενην κάποτε πρὸς τὰ αἰθέρια· τῆς λείπει τῆς λογοτεχνίας μης μελέτη. Κι' αὐτὸν ποὺ τῆς λείπει κάνει τὸ δρόμο της πολλὲς φορὲς νὰ μοιάζῃ σχι μὲ πουλιού φτέρωμα, ἀλλὰ μὲ πέταμα χαρτένιου ἀτοῦ. Γλήγορ' ἥργα, θὲ πέσῃ καὶ θὰ σπάσῃ. Ἡ μελέτη δυναμώνει καὶ ρυθμίζει τὴν πνοή· τὰ δύο συναλλαζονται σὲ κάτι ἀκέριο καὶ γεννήνει τὴν ζωὴ τῆς φαντασίας τὴν ὄργανική. Καὶ μᾶς λείπει τάκεριο καὶ τάργανωμένο.... Γε' αὐτὸν ἔχουμε λαμπρὰ καὶ πλούσια κύπεσσις μελέτην, σχι μηδὲ μελέτημένα σιδεροθεμέλιωτα ἔργα ἀπὸ κεῖνα ποὺ ἀφηροῦν τοὺς αἰῶνες..... Εἴμαστε πιὸ πλούσιοι σὲ λυρικὰ ἔργα, καὶ σχι τόσο στὰ ἵπικὰ κι' ἀκόμα λιγότερο στὰ δραματικά. Εἴμαστε πιὸ φτωχοὶ στὸ μεγάλο κοινωνικό μυθιστόρημα, παρ' ὃσο εἴμαστε στὸ σύντορο διήγημα, κι' ἀκόμα πιὸ τρανὴ εἰν' ἡ φτώχια μας στὴ μυθιστορία τὴν ιστορικήν. Καὶ δημος, ἔτοι λέει ὁ Παλαμᾶς στὸ τέλος μιᾶς πραγματείας, του «δὲν μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε ὅτι ὑπάρχει νεοελληνικὴ φιλολογία — ὁ ἴδιος ἀναφέρει τὰ καλύτερα ἀπὸ τὰ ἔργα της — κι' ἀν δὲν εἶναι πιὸ πλούσια καὶ καλύτερη, ἔτοι λέει πάρα πέρα, διάρκεια μᾶλλον ἐξωτερικὸς παρὰ ἐσωτερικός· δὲ φταίει τόσο τὸ πνεῦμα δοῦ τὸ περιβάλλον μας». Κι' ἐδῶ ἀναφέρει τὸν κύριο λόγο δοπιὸς λένε ὅτι ἔφερε τὴ στείρωση στὴν ἀρχὴν τῆς ἀρχαίτερης Ἰταλικῆς Ποίησης. «Τὰ ἔργα τῆς φαντασίας δὲ βρίσκουν καμιὰ σημαντικὴ ἀπῆκτην στὴ γώρα μας». Έκτὸς αὐτοῦ ἔχομε καὶ κάτι τὶ ἄλλο: Τὴν κυριαρχία τῶν καλαμαράδων. Κάθε μουντζουρωτής χαρτιοῦ νομίζει δικαίωμά του νὰ κρίνῃ κι' ἐπικρίνῃ τὸν ποιητή. «Κ' ἐπειδὴ στὴν Ελλάδα ὁ μελανωτής, ἐνενηνταεννέα τοῖς ἑκατὸν, πιστεύει πῶς μὲ δοῦ τὸ χραγκιώτερο λόγια καὶ τύπους μπαλώσῃ τὰ γραφόμενά του, τόσο ἐλληνικώτερα στοχάζεται, καὶ τόσο μοιάζει τοῦ Θουκυδίδη καὶ τοῦ Σοφοκλῆ, καταφρονεῖ τὸν ποιητήν· τὴν γιατὶ δοπιὴς, πάλι, κατὰ ἐνενηνταεννέα τοῖς ἑκατὸν, πιστεύει πῶς δοῦ τὸ συμφωνότερα τὰ λό-

για του ὅλα τὰ ρυθμίση μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια μας καὶ μὲ τὴν ἔγκαρδια γλώσσα τῆς ζωντανῆς τριγύρω του ὀλάνοιχτης ζωῆς, ἀλλο τόσο ἀξίζει νὰ εὐλογηθῇ ἀπὸ τοὺς Ουκράνους καὶ ἀπὸ τοὺς Πλάτωνας». Βλέπεις πῶς ἐδῶ ἀναφέρεται πάλιν «δοκιμασίας τῆς Ελλάδας» ὁ δασκαλισμὸς δὲ ὅποιος δὲν ἔχει εἶναι στὸ πλήθος τῶν λογίων νὰ ἀνατείλῃ καμιὰ ἀληθινὴ καλλιτεχνικὴ ἀπόλυτη. «Ἐτοι γράφει στὸν «Ηθικὴν τοῦ Θεάτρου»: «Δὲν βλέπετε ὅτι μερικὰ λόγια μόλις ἀκουούμενα ἀπὸ τὴν σκηνὴν κάνουν τὸν ἔνα νὰ ἀγανακτῇ καὶ τὸν ἄλλον νὰ θυμώνῃ; Καὶ εἶναι ἔκριτος τὰ πιὸ χρωματιστὰ, τὰ πιὸ ζωντανά, τὰ πιὸ θειακά λόγια». Λοιπὸν καὶ στὴν αἰθητικὴ παιζεῖ δασκαλισμὸς ἐναντίον ὅληθρο ρόλο.

Οσο περισσότερο ξαπλωνόταν ἡ νέα κίνηση, τόσο καθηρωτρά ἐβλεπαν πῶς τὸ ζήτημα δὲν εἶναι οὔτε γραμματικοφιλογικὸ οὔτε αἰθητικὸ ἄλλα πρὸ πάντων καὶ κατὰ βέθος κοινωνικὸ καὶ παιδαγωγικό. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη τοῦ κινήματος ἔρχεται νὰ ὀριμάζῃ κατὰ τὰ τελευταῖα ἐφτά ὄχτια χρόνια, κέρδισε ἀμέσως τὰ πιὸ γερά κεφάλια τοῦ ἔθνους καὶ ἔφερε στὸ φῶς τὰ πιὸ εὐχάριστα φιλολογικὰ ἔργα, τὰ ὄποια ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ νέα Ελλάδα· εὐχάριστα ἐπειδὴ τὰ ἐμψυχώνει τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοτηρίδης αὐτοκριτικῆς καὶ διαλαλοῦν τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ὄληθρια αὐτοπάτητη καὶ τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοεκτίμησην. Σ' αὐτὸν τὸ ἀποτέλεσμα πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ ἀδοξῆ ἔκβαση τοῦ ἐλληνιστουργικοῦ πολέμου τοῦ 1897, δὲ ὅποιος ἔδειξε ἔνα δρομοῦ χάρος διαφθορᾶς στὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν, διότι τὸ Ρουσικοπολεμος στὴ Ρουσία. Κ' ἔτοι κι' ἐδῶ ἀποδείχνονται ἀληθινὰ τὰ λόγια τοῦ Treitschkes ἔτι δοπιέμεις εἶναι δομεγάλος μορφωτής τῶν λαῶν.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἡ διάθεση τῶν πνευμάτων δοποῦ ἐδημιούργητε δομέμεις δὲν ἔξωτερηκείτηκε ἀμέσως σὲ θεωρητικὲς μελέτες καὶ πραγματείες, ἀλλὰ ζέσπασε στὸ σατυρικὸ διήγημα καὶ δράμα μὲ ὄξυτα σατυρικὸ τόνο. Μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια ἀρχίζει ἡ ἀντικειμενικὴ κριτικὴ τῆς κοινωνικῆς καταστασῆς.

Οι κύριοι ἀντιπρόσωποι τοῦ σκηνικοῦ διηγήματος εἶναι δομεγάλος Αργύρης Εφταλιώτης καὶ Αντρέας Καρκαβίτσας. Καὶ οἱ δύο ἔργασιν μὲ περιγραφὲς τῆς λαϊκῆς ζωῆς καὶ στὴ νέα φάση τῆς ἐξέλιξής των ἔγιναν ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων ἀπὸ εἰρηνικοῦ ἥθους γραφούμενοι διαλαλοῦται τῆς συμφορᾶς. Η

ἐπαναστατικὴ φύση των φανερώθηκε ὡς τώρα μόνον ὅσον ἀφορεῖ τὴ μορφή· εἶναι οἱ πρῶτοι συμαντικοὶ πεζογράφοι οἱ δοποῖς μεταχειριστηκαν τὴν γλώσσα τοῦ λαοῦ. Τώρα προσπαθοῦν νὰ ἀποσπάσουν ἀπὸ τὸ λόγιο σχολαστικισμὸ, ποὺ ἀπειλεῖ νὰ φαρμακώσῃ ὅλο τὸ λαό, τὴ μάστιγα τοῦ φυτικοῦ πατριωτισμοῦ καὶ νὰ ἀναστηλώσουν ἀπέναντι τοῦ τὴν ἀληθινὴν κι' ἀνόθευτην ιδιαιτερότηταν τοῦ λαοῦ. Αὐτὸν κάνει δομεγάλος ηθικὴν θεατρικὴν συγγραφίας· στὸ πρώτο μὲ βιογραφικὴν καὶ στὸ δεύτερο μὲ συνθολογικήν μορφήν· ἐκεὶ ἀναρρέεται μόνον ἡ βλάβη τοῦ λαοῦ, ἐδῶ μηδὲ δίνονται καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας.

Ο «Γεροδημος» ἐναὶ ἀπὸ τὰ λίγα λείψανα τῆς ἀπανάστασης ἐπικρίνει καυτηρά τὶς ἀδυναμίες τῆς σημερινῆς γενεᾶς· καυτηριάζει πρὸ πάντων τὰ τρία κύρια ἐλαττώματά της, τὸν προσωπικὸ ἔγωγεμό, τὸν κοινωνικὸ ἀδειαφορία καὶ τὸν πνευματικὸν κλασικισμό. Καὶ γιὰ τὰ τρία μηδὲ δίνει διαγνωστικές σημειώσεις· καὶ τόσο κολακευτικές είκονες. Έτοι λέει γιὰ τὸν ἔγωγεμόν τοῦ συκινέντες κατέταξε τὴ δουλειά του... καθένας εἶναι τὸ κέντρο τοῦ ἰαυτοῦ του, κι' αὐτὸν εἶναι τὸ «ἔγω» τοῦ Ρωμιοῦ. Τὴν προσωπικὴν ματαίτητα θεωρεῖ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ φροντίδα γιὰ τὸ γενικόν καλό. «Τι δὲν μποροῦσε νὰ κάμη ἔνας νοῦς ποὺ είγκει καλὸς τρεῖς μέρες νὰ τυραννίεται· γράφοντας δυσκολοχώνευτους στίγματα, πλέοντας ἀνωρέληπτα ἔγκωμα, ἡ κυνηγῶντας τιτοτένια ρουτφέταια; — Τι δὲν μποροῦσε νὰ κάμη ἔνας νοῦς ποὺ είγκει τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴν πείνας. «Ο Ρωμιός δὲ νοικεῖται γιὰ τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴν πείνας. «Ο Ρωμιός δὲ νοικεῖται γιὰ τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴν πείνας. «Ο Ρωμιός δὲ νοικεῖται γιὰ τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴν πείνας. «Ο Ρωμιός δὲ νοικεῖται γιὰ τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴν πείνας. «Ο Ρωμιός δὲ νοικεῖται γιὰ τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴν πείνας. «Ο Ρωμιός δὲ νοικεῖται γιὰ τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴν πείνας. «Ο Ρωμιός δὲ νοικεῖται γιὰ τὸ γενικό καλό, φροντίζει γιὰ τὸ νοικοκυρίο του καὶ γιὰ τὴ περιουσία του· δῆλα τὰ ἄλλα ἀφίνει στὰ χειρά της πληρωμένων γραμματικῶν· δομεγάλος ζεσπαθώνει μόνον δταν πρόκειται γιὰ τὸ στιγμιαῖο ἀτομικὸ συμφέρον του. «Ἄν τοῦ πῆ κανεῖς γιὰ τὰ καθηκοντα πολλὰ κολλάνε σὰ σφῆκες τὰ κακά τῆς ἀκαματούσηνς καὶ τὴ

σωπού; τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας μέσα στὴ νέα βρῆκε τὸ
ἀδοξό τέλος του.

'Ακόμα καὶ ή τόσα νέα καὶ μικρή δραματική ποίηση, λέω δὲ γιὰ κείνη πού είναι έσωτερικῶς εἰλικρινής, ένοιωσε τὴν ἀνάγκη νὰ ἀλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν κατάρα τῆς ἀρχαιομανίας, η δοπία βαραίνει τὴν Ἐλληνική κοινωνία. Ήδω ᾧξιζει νὰ ὄνομασθοῦν κατ' ἔξοχὴν δύο ἔργα. Ή ο «Μίς "Αννα Κούζλεϋ"» τοῦ Γιάννη Καμπύση πού πέθανε πρὸ ὅληγου νέος γιομάτος ἐλπίδες καὶ ἡταν ἐπηρεασμένος πρὸ πάντων ἀπὸ τὸν Ihsen καὶ Hauptmann, περιγράφει τὴν ύστερική ἀπαισιόδοξη διάθεση, πού ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀθηναϊκή κοινωνία κατὰ τοὺς Ὁλυμπιακοὺς ἀγώνες τοῦ 1896· καὶ αὐτὴ συμβολίζει τὸ μυστηριῶδες πρόσωπο τῆς Ἀμερικανίδας μάντης:σας "Ανναν Κούζλεϋ": Οταν προλέγῃ στὸ ἑνα ἀπὸ τὰ δύο κορίτσια τοῦ σπιτιού, τὴ Μαρίνη, τὸν πρόωρο θάνατό της, θαρρεῖς πῶς είναι τὰ λόγια τῆς ἀπειλητικὴ προφητεία τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Γιατὶ είναι φανερώτατο πῶς σ' αὐτὸ τὸ δυστυχισμένο κορίτσι, ποῦ πεθαίνει στὸ τέλος τοῦ ἔργου, συμβολίζεται τὸ πεποωμένο τῆς Ἐλλάδας, η δοπία καὶ πράγματι ὕστερα ἀπὸ ἑνα χρόνο νικήθηκε κατὰ τὸν Ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο. Ο Περικλῆς δὲ ἔγαπητικὸς τῆς Μαρίνας είναι δὲ ἔδιος δὲ ποιητῆς· η ἐνήσυχη ψυχή του βρίσκεται σὲ τραγὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐπιπολαιότητα τῶν δὲλλων προσώπων. Κούδεντιάζειν ἀκριβῶς γιὰ τὴ νίκη τοῦ δρομέα Λούη· ἔνας σεβαστὸς κύριος, δὲ θεῖος τῆς Μαρίνας, ἀντιπρόσωπος τοῦ σωβινιστικοῦ πατριωτισμοῦ, είναι τρελλὸς ἀπὸ χαρᾶ καὶ περηφάνεια. «Σήκωσε τὴν Ἐλλάδα φηλὰ στὴ θέση τῆς ἔνας ἀθρωπος, ἔνας χωρικός... καταλύβαίνετε; Εκατὸ χρεωκοπίες κ' ἔκατὸ Παπακυριτσόπουλους η νίκη τοῦ Λούη τὰ σκέπασε δλότελα...»

Κι' ὅταν δὲ Περικλῆς τοῦ παρατηρεῖ ὅτι αὐτὸ τῷ μεθύσι τῆς χαρᾶς κρύβει κάποιον ἐκφυλισμό, τοῦ φωνᾶζει μὲν Ἰνθουσιασμό. «Τὸ στάδιο καὶ δὲ Λούης εἰναι ἡ ἀναγέννηση τῆς ἀρχαλας δόξας καὶ πρέπει νὰ περηφανεύεται τὸ ἔθνος ποῦ γέννησε ἔνα τέτιον ἄντρα». Τότε δὲ Περικλῆς τοῦ ἀπαντάει μὲ πικρὸ σαρκασμό. «Κι' ἐν ἔμπαινε στὴ γνώση κανενὸς νὰ ἔβανε ἀγῶνα γιὰ δόποιον ἔχει τὰ μεγαλήτερα ἀφτιὰ καὶ τότες ἡ Ρωμιοσύνη ἐπρεπε νὰ περηφανεφτεῖ, ἐν τύχαινε δικητὴς κι' είταν Ρωμιός... Ἡ μεγαλοφυΐα ἀφτιῶ θὰ είταν τότες, δύως εἴναι μεγαλοφυΐα ποδιῶ σήμερις».

Αντίθεση στὴν ἀπαισιοδοξία τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ αἰσιόδοξὸ ἔργο τοῦ Δ. Π. Ταγκοπούλου «Ζωντανοὶ καὶ πεθαμμένοι». Μ' αὐτὸ δ συγγραφέας μᾶς δίνει ἓνα ἔργο ὅμοιο μὲ τὸν «ἀρχαιολόγο» τοῦ Καρκαβίτσα, σὲ δραματικὴ μορφή ἐδῶ οἱ «πεθαμμένοι» εἶναι ἀντιπρόσωποι τῆς φεύγοντος ἀρχαιομανίας καὶ οἱ «ζωντανοὶ» ἀντιπρόσωποι τῆς πραγματικῆς ἀληθινῆς καὶ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ προγονισμοῦ ἐλευθερωμένης νέας ἔθνους συνέδησης. Τὴν πρώτην συμβολίζει δὲ Ἀντρέας, δὲ φαντασμένος, χωρὶς χαρακτῆρα καὶ καυχησιάρης σωβινιστής, ἕνας ἀπὸ τοὺς ποιόλοις ποῦ βρίσκεται σήμερα στὴν Ἀθήνα, τὴν δεύτερην δὲ Λάζαρος, τὸ ἀλύγεστο καὶ μονοχόρματο παιδί τοῦ λαοῦ, «εἴνας ἀπὸ τοὺς λίγους ποῦ βαρέθηκαν πιστὸν καμαρώνουντε τὸν Παρθενῶνα καὶ νά τε περογάλυφουν τὰ κόκκαλα τῶν προγόνων καὶ τοὺς μουχλιασμένους παρακείμενους καὶ μέσους ἀστριστούς καὶ θά δράζουν

*) Μὲ τὶ ἀπάθεια δέχεται ὁ ἀθηναῖκὸς τύπος αὐτὸν τὸ ἔργον βλέπομε ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη ἀγγελία κάποιας ἐφημερίδας· «Μίς „Αννα Κόδελος“ καὶ οἱ Κοῦρδοι», ἔργον τοῦ κυρίου Ι. Καμπύση διαλογικῶς γεγραμμένον καὶ διαφεύγον τὰ δρια τῆς κριτικῆς ἔνεκα τοῦ πράγματι ἀλλοκόθεν χαρακτήρος του».

στόνα χέρι τὴν ἀξίλνα τοῦ Βουλγάρου χωριάτη καὶ στάλλο τὸ δυναμίτη τοῦ Βουλγάρου κομιτατζῆ.

Μὲ τὸ μέρος του εἶναι δὲ Κωστῆς καὶ ἡ Ἐλενίτσα «οἱ νεοσύλλεχτοι τῆς ἔθνους ίδεας, οἱ πρόδρομοι τῆς γένεσης, •τὰ εὐτυχισμένα παιδιά ποῦ θάπατίσουν αὔριο τὸν ξαγκάθωτο δρόμο ποῦ στρώνουμε μεῖς σήμερα ματώνοντας τὴν ψυχή μας καὶ τὰ χέρια μας...». Ανάμεσα στὰ δυού μέρη στέκεται ἡ Χάρη, ἡ γυναικα τοῦ Ἀντρέα, ποῦ συμβολίζει τὴν Ρωμιοτύνη καὶ μᾶς δείχνει τὸ πέρασμα σὲ μιὰ νέα ζωή, ὅταν ἀφίνει τὸν ξυντρά της καὶ πηγαίνει μὲ τὸ Λάξμπρο. «Θὰ τραβήξῃ μὲ τὸ μέρος της της ὄλους τούτου φευτοέλληνες καὶ θὰν τοὺς ξήσει τὰ λέπια τῆς χρυσαιομανίας ἀπὸ τὴν ψυχή τους». Τὴν οὐσία ὅμως καὶ τίθική τάση τῆς δραματικῆς αὐτῆς σάτυρας τῆς βγαλμένης ἀπὸ τὴν ἀληθινή ζωή, μᾶς δίνουν τὰ τελευταῖα προφητικὰ λόγια τοῦ Λάξμπρου : «Ἀντικρὺ στὴν Ἀκρόπολη, σὲ μέρος παρθένο ἀπὸ τὴν Ιστορία, χτίζουμε τὸ Ρωμαίικο δρακοντόπυργο ἐμεῖς· Ἐκεῖ μέσα θὰ κλειστοῦμε καὶ θὰ πολεμήσουμε. Ὁλοὶ οἱ ζωντανοὶ θάρρους μιὰ μέρα, μὴ σὲ νοιάζει, μαζί μας. Οἱ πεθαμένοι ἀς ταχυπορωθοῦν ξανά σὲ κανένα ξυλένιο τειχί σιμὰ στὸν Παρθενώνα τούς, ὅσο γνάρθει δὲ Πέρσης νάν τοὺς κάψει. Ἐντονώτερα δὲ μποροῦντε νά ἐκφρασθῇ ἡ περιφρόνηση τ' ἓνα δανεισμένον δλέθριο τρόπο ζωῆς καὶ ἡ λαχτάρα γιὰ μιὰ ζωὴ ἀτομικὴ καὶ νέα.

Οι τέσσερες συγγραφεῖς ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω μᾶς ξεσκέπασαν μὲ τὴν σάτυρὸν τῶν τὰ ὑπάρχοντα κακὰ, κ' ἔτοι ἐπέδρασαν μᾶλλον ἀγνητικά τώρα τελευταῖα ὅμως παροιμιάστηκαν δύο οἵλοι μὲ ἀντικειμενική παρατήρηση, οἱ δέοις μᾶς δίγουν στὰ ἔργα των θετικές συμβουλές γιὰ τὴν θεραπεία τῆς κοινωνικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἀρρώστιας ποῦ τὴν γέννησε ὁ σχολαστικός μός. 'Ο Ψυχάρης καὶ ὁ Ροΐδης ἔξέτασαν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἀπὸ γραμματικοῖςτορεὺς, ὁ Πολυλᾶς καὶ ὁ Παλαμᾶς ἀπὸ αἰσθητικὴς, ὁ δὲ Φ. Φωτιάδης καὶ Στ. Ραμᾶς ἀπὸ κοινωνικὴ καὶ παιδαγωγικὴ, δηλαδὴ τὴν πρακτικώτερη καὶ φωτεινώτερη ἔποψη.

Γιὰ τὸ Φωτιάδη εἶναι τὸ γλωσσικὸ Ζήτημα, ζήτημα ἔθνεικῆς ἀνατροφῆς. Μὲ θαυμάστη λεπτότητα ἔξέτασε τὴ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀτομικοπαιδαγωγικὸ σημεῖο κατ' ἐπαγωγὴν ἐπροχώρησε στὴν ἔθνεικὴ ψυχή. Αὐτὸ ἔγινε σὲ σειρὰ ἀπὸ γράμματα τὰ διοῖα ἐδημοσιεύτηκαν πρῶτα σὲ μιὰ μεγάλη Ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Πόλης, καὶ ἐπειτο σὲ βιβλίο μὲ τὸν τίτλο : «Τὸ γλωσσικὸν Ζήτημα καὶ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησις» (1902). «Οὐλο τοῦ βιβλίου εἶναι μὲ τοῦρειτο κατατομούσια ἐναντίον τοῦ σημαντικοῦ

μερικού· είναι μια φυσερή κατηγορία εναντίον του σημερινού έκπαιδευτικού συστήματος τής Ελλάδας είναι κατηγορία έναντιον του έθνους, τὸ δόποιον σωπηλά άνέχεται νὰ τοῦ πνίγουν καὶ ἐτοῦ σκοτώνου τὰ ἀπαλὰ βλαστάρια του στὴ κρίσιμη ἐποχὴ τῆς ἀνάπτυξής των. Περιγράφει χαρακτηριστικώτατο πῶς ἡ γλῶσσα ποῦ μαθαίνει τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μάννα του καταστρέφεται στὸ σχολεῖο· γιατὶ οἱ δασκάλες καὶ οἱ δασκάλοι δὲν προσπαθοῦν νὰ τὴν ἔξευγενίσουν καὶ πλουτίσουν, ἀλλὰ μὲ ἀσυνελήπτη ατραβομέρα τοῦ σκοτώνουν τὴ γλῶσσα, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ τοῦ δώσουν τούλαχιστο μιὰ ἀλληγ. ἔτσι μαθαίνει τὸ παιδί νὰ περιφρονῇ τὴ μητρική του γλῶσσα χωρὶς νὰ μάθῃ εἰς ἀντάλλαγμα τὴν ἀρχαία. Τοῦ τὴν μπάζουν στὸ μυαλό του σὰν καρφία σὲ κούστουρο. Κ' ἔτσι σκοτώνουν τὸν ἔνθρωπο, τὸν πολίτη καὶ τὸ έθνος. Είναι τόσο ἀφύσικο, τὰ νὰ θίεται νὰ ἀντικαταστήσουν στὰ παιδιά μας τὴν μητρική των νεογερμανική μὲ τὴν ἀρχαία γερμανική. Τούναντίσ-

παρατηρεῖ δὲ Φωτιάδης πολὺ σωστά, ότι πρέπει νὰ καλλιεργηθῇ αὐτή ή γιλωσσα τοῦ σπιτιοῦ ἐπειδὴ ποτίζει, τρέφει καὶ δυναμώνει τις ρίζες τοῦ λογικοῦ. «Αύτὸν τὸν πυρρήνα τὸν γιλωσσικὸν τὸν ὄποιον θάποκτήσῃ τὸ παιδί ἐπάκνω εἰς τὰ γόνατα τῆς μητέρας του, μέσα εἰς τὸ πατρικὸ σπίτι, αὐτὸς εἶναι δὲ ἀληθινὸς ὄργανος τοῦ ζωντανός, δὲ ὄποιος περιέχει δηλαδὴ τὴν τριάδα τὴν ὑμούσιον καὶ ἀχώριστον, τὸν νοῦν, τὸ αἰσθημα, τὴν θέλησιν... Δίχως αὐτὸν, τὸ σχολεῖον εἰναι τόπος, δύου σταματᾷ ἡ ἀνάπτυξη, τοῦ παιδιοῦ, δηλαδὴ τοῦ ἔθνους».

Δέν είναι έδω τὸ καταλληλού μέρος νὰ μιλήσωμε
διεξοδικώτερα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα· τώρα
δίνομε μόνο ὅλην χαρακτηριστικὴ λόγια ἀπὸ τὸ δυ-
νατὸ πρόλογο τοῦ βιβλίου του γιὰ νὰ φανῆ κάπως
ἡ οὐσία καὶ εἰδέες του. Γιὰ τὴν σχέση τῆς νέας
ἀγωγῆς, τὴν δύοια ὑποστηρίζει, πρὸς τὴν κοινωνικὴ
Ζωὴ λέγει : «Οταν τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα πικ-
σει τὴν θέση του τὴν σωστὴν στὸν κοινωνικὸ ὄργανον, μόνο
τότες θάργισσε κι' η ἐνέργεια του δῆλη κι' ὀλόλευκη.
Δὲ θὰ περιορίζεται πιὰ τότες μόνο στὰ συντρηπ-
τικὰ . . . ἀλλὰ θὰ καταπιστεῖ η ἐκπαιδευτικὴ
καὶ μόρφωτικὴ ἐνέργεια κι' ἀλλὰ ἔργα προσαδερτικά.
Θὰ προσπαθεῖ νὰ μάς ὑδηγεῖ σὲ τύπους ἀνθρώπους
σὲ τύπους ποὺ θὰ ζητοῦν νὰ φέρουν τὴν ἐφτυχίαν τῶν
κοινωνικῶν ὄργανων μούνον ὀλόλευκουν. 'Απὸ τὸ πειδὴ
πρέπει ν' ἀρχίσουν. «Νά η ὄργανικὴ ὄρμη. Δὲν ζέ-
ρομε νὰ τὴν ὄργανωσαμε γιὰ τὴν ὥφελεια τοῦ ὄργα-
νισμοῦ . . . Μὰ δταν συλλογιστοῦμε πῶς τὰ κοι-
νωνικὰ φαινόμενα είναι σ' ἀκατάπτητη ἀλλαγή, δταν
νιώσουμε, πῶς αὐτὸς θὰ πῆ ὅτι τὸ ὑλικὸ τόργανικὸ
Ζυμώνεται καὶ πλάθεται ἐπ' κολώτερο ἀπὸ κάθε ἀλλο,
τότε θὰ καταλάβουμε πῶς δὲ θάταν κι' ἀδύνατο νὰ
κατορθώσουμε μὲ τὴν σωστὴ μόρφωση καὶ μὲ κακό ω
παρουσιάσουμε καλλίτερες ψυχές μίσα σ' ὠραιότερα
σώματα! . . . Πρέπει νὰ νοιώσει ὁ νέος πῶς Ζή-
τημα γλωσσικό, Ζήτημα ἐκπαιδευτικό, Ζήτημα μορ-
φωτικό, Ζήτημα ὑγείας νοῦ καὶ ψυχῆς, ὃλ' ἀρτὰ τὲ
Ζητήματα είναι ἕνα Ζήτημα, καὶ Ζήτημα ἑθικό».

Βλέπουμε ότι διαφέρει την αναμόρφωση της έθνικής ζωγραφίας σε νέες βάσεις. Και είναι παταλληλότατος γιατί ξαναμορφώνεται. Βλέπεται μακριά και είναι άναθρεμμένος με τη γερμανική και ζυγγιλική φιλοσοφία και ποίηση, θαυμαστής του Goethe, καθώς μάζε δείχνουν τα συχνά ρητά άπό το Faust, τα οποία ξαναφέρει. *Εγειρε αύθιταρκτη και θετική κρίση, έλευθερη άπό κάθε δογματισμό και καθαρή αντίληψη για τα κάθε τι φυσικό και πρακτικό μιατελεότατη, διαλεκτική και ίμως έλευθερη άπό κάθε σοφιστική τάση — μὲ λίγα λόγια ένας άνθρωπος δύπως τὸν γοειαλύγεται σήμερος οι "Έλληνες.

Στὴν ἴδια γραμμὴ στέκεται ὁ Στ. Ραμᾶς καὶ συμπληρώνει ἐπειταχμημένα τὸ ἔργο τοῦ Φωτιάδην κατὰ τὸ κοινωνικοφυλολογικό του μέρος. Στὸ βιβλίο του «Τὰ παλιά καὶ τὰ καινούργια» προσπαθεῖ κατὰ τὴ μέθοδο τῆς γεώτερης κοινωνιολογίας νὰ ἔναντιλψῃ τὴ πηγὴ κάθε κακοῦ στὸ νεοελληνικὸ πολιτισμό, ἕξετάζοντας λεπτομερέστατα τὶς κύριες ἐμφανίσεις του, δηλαδὴ τὴν κακοδιόκηση, τὴν κοινωνικὴ καχεζία, καὶ τὴν πνευματικὴ στείρωση στὸ νεοελληνικὸ βασίλειο· καὶ βγαζεὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ βαθύτερη, καὶ κυριώτερη αἰτία τοῦ φοβεροῦ ιδνικοῦ κινδύνου εἶναι ὁ σχολατικισμὸς, τὸν δποῖον ὁ Ραμᾶς χρακτηρίζει ὡς τὴν ἀρνητικὴν κάθε πρακτικοῦ καὶ ὠφελίμου πνεύματος. Καὶ ὁ Ραμᾶς εἶναι ποτισμένος μὲν ἰδέες τοῦ Goethe· στὴν ἀρχὴν τῆς εἰσαγωγῆς του φιγουράρεσσιν σὲ νεοελληνικὴ μετάφραση οἱ στίχοι ἀπὸ τὸ δεύτερο μέρος τοῦ Faust «ἴκετινος εἶναι ἄξιος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς

